

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ З АКТУАЛЬНОЇ ТЕМИ

Останнє десятиліття справедливо вважається періодом колосальних змін, випробувань та історичних подій у житті Українського народу та держави. Російсько-українська війна з її перших днів у 2014 р., особливо з повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р., стала детектором міцності не лише держави та її інституцій, Українського Війська та сил територіальної оборони, а й громадянського суспільства, насамперед – територіальних громад та їхніх членів – жителів українських сіл, селищ і міст, випробовуванням їхньої громадянськості, політичної зрілості та спроможності протистояти ворогу.

З одного боку, це воєнне десятиліття сповнене колосальних людських трагедій, жертв, зруйнованих міст, сіл і селищ, знищеної інфраструктури, екологічних катастроф та енергетичних криз. З другого, починаючи з 1 квітня 2014 р., ми є свідками неймовірного поступального руху у сфері децентралізації державної влади, об'єднання та формування дієздатних територіальних громад, їх цифрової трансформації, економічної спроможності і фінансової самодостатності. З одного боку, смерть, середньовічна жорстокість і прагнення споконвічного ворога загнати Український народ у московитське дикунське минуле й знищити усе українське, з другого – загальновизнані цінності муніципальної демократії та прав людини, незворотність європейського та євроатлантичного вектора України.

Як в умовах мирного життя місцеве самоврядування територіальних громад є механізмом не лише фіксації, а й вирішення багатьох елементарних проблем людської життєдіяльності, так і в умовах викликів воєнного стану саме територіальні громади були та є унікальним суспільним інститутом захисту політичних, економічних, духовно-моральних цінностей і соціальних досягнень Українського народу в різних сферах суспільного розвитку. У цьому контексті можна виділити низку тенденцій розвитку місцевого самоврядування та децентралізації державної влади в умовах воєнного стану, серед яких найважливішими є такі.

Так, тенденція людиновимірності місцевого самоврядування і децентралізації та відповідно антропологізації муніципального права розкривається у цілій системі детермінант і телеологічних орієнтирів визнання прав територіальних громад, існування демократії та розвитку муніципалізму, які мають життєутворювальне значення, гарантування місцевого самоврядування тощо. Саме в територіальних громадах реалізуються, а подекуди – й захищаються, більшість прав людини. Тому, попри виклики війни та воєнного стану, саме місцеве самоврядування відіграє та відіграватиме важливу роль у процесах забезпечення верховенства прав людини та здійснення демократії в Україні, її післявоєнного відтворення.

Новою тенденцією муніципального розвитку територіальних громад є формування та розвиток мілітарного муніципалізму, виникнення якого зумовили умови екстраординарного функціонування державності (воєнний стан, війна, а також природні та техногенні катаклізми). В умовах викликів

сьогодення формування мілітарного муніципалізму є об'єктивним процесом, пов'язаним не лише з кризовими умовами існування та функціонування феноменології державності, а й з існуванням інституту місцевого самоврядування, процесами децентралізації та функціонування територіальних громад. Саме в контексті виконання ними своїх компетенційних повноважень та основоположних функцій в умовах воєнного стану та війни (а також в умовах природних і техногенних катаклізмів) знаходить свою апробацію колосальний потенціал самоорганізації.

Виклики російсько-української війни спричинили певні обмеження щодо функціонування місцевого самоврядування на рівні територіальних громад, зумовлені потребами воєнного стану, які здійснюються інституційно, шляхом запровадження місцевих військових адміністрацій як особливих тимчасових органів державної влади, та функціонально, шляхом перерозподілу повноважень між військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування. За цих умов є різні форми організації місцевого управління: повноцінне функціонування місцевого самоврядування за відсутності військових адміністрацій; співіснування військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування; передання усіх повноважень військовим адміністраціям із зупиненням функціонування органів місцевого самоврядування. За цих умов варто звернути увагу на неоднозначність практики щодо співіснування самоврядування з військовими адміністраціями як виняткової ситуації, а також наслідки подібної тенденції вимушеної рецентралізації як протилежного щодо децентралізації процесу. Отже, повністю обґрунтовані викликами воєнного стану рецентралізаційні процеси, ставатимуть доволі небезпечними з точки зору муніципальних прав і свобод у перспективі післявоєнного відновлення.

Динамічний розвиток сучасних інформаційних, особливо комп'ютерних, технологій дає підстави стверджувати й про тенденції математизації, інформатизації та цифровізації територіальних громад, децентралізаційних процесів та муніципального права. Наслідком цифровізації муніципального життя стають якісні та структурні зміни, а також формально логічні зв'язки та відносини у територіальних громадах ("громада в смартфоні", "цифрова спроможність громади", "цифрова громада"). Реалії воєнного сьогодення та виклики воєнного стану породили нові потреби функціонування територіальних громад та виклики у діяльності органів місцевого самоврядування, для яких одним з головних завдань стало забезпечення комфортних умов життя мешканців сіл, селищ і міст, у тому числі внутрішньо переміщених осіб. Виходячи з цього, важливо усвідомлювати роль і значення технологічного (цифрового) підходу у забезпеченні підвищення рівня функціонування системи місцевого самоврядування та реалізації прав територіальних громад щодо вирішення питань місцевого значення та завдань, зумовлених реальністю воєнного сьогодення.

В умовах викликів російсько-української війни та воєнного стану особливого значення набуває проблематика екології у територіальних громадах та здійснення муніципальної екологічної політики, реалізація екологічних

прав людини та формування спеціалізованих механізмів їхнього захисту. Екологічні проблеми сучасності зумовлюють “проникнення” у матерію муніципального законодавства великого масиву природоохоронних норм, що свідчить про тенденцію екологізації муніципального права та місцевого самоврядування, своєю чергою породжуючи нові виклики перед процесами децентралізації в Україні. Наслідки війни мають катастрофічний вплив на стан довкілля в Україні (значне забруднення повітря, мінування сільсько-господарських земель і лісових насаджень, деградація земель, поширення отруйних речовин унаслідок обстрілів нафтобаз, газових сховищ та об’єктів промисловості, забруднення річок, ставків та акваторії морів тощо), подолання яких потребуватиме значних державних зусиль та їх консолідації з самоврядними територіальними громадами.

Чимдалі рельєфнішою та відчутною є тенденція економізації децентралізаційних процесів, самоврядування територіальних громад та муніципального права. Існування у сучасних умовах війни на місцевому рівні комплексу економічних проблем, які стосуються відбудови зруйнованої промислової та іншої інфраструктури, відновлення місцевого господарства та комунального сектора економіки, вказує на вагомий роль економічної діяльності територіальних громад і місцевого самоврядування, змістовим наповненням якої є відповідні повноваження суб’єктів системи місцевого самоврядування у господарсько-економічній сфері. Сталий економічний розвиток, як складова економічного виміру місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану має бути складовою загальної системи стратегічного планування діяльності територіальних громад. Без розвинутого місцевого самоврядування та дієздатних територіальних громад, а також їх економічних основ немає й не може бути цивілізованих ринкових відносин. За цих умов убачається за необхідне напрацювання пропозицій щодо пріоритетних реформ, здійснення яких є першочерговим завданням у воєнний і післявоєнний періоди, серед яких особливо важливою є підготовка стратегічних ініціатив щодо посилення ролі конституційного регулювання процесів економічного відновлення країни.

Відмічаючи наявність низки інших тенденцій, пов’язаних із інтернаціоналізацією муніципального права та децентралізаційних процесів у контексті формування та реєстрації європейських муніципальних стандартів, реформою адміністративно-територіального устрою, модернізацією системи надання адміністративних послуг, фінансовою децентралізацією та формуванням безбар’єрного середовища у територіальних громадах, з усією впевненістю можемо констатувати, що в умовах сьогодення децентралізація в Україні фактично стала питанням цивілізаційного вибору та складовою європейського курсу нашої держави, важливим елементом політичної та конституційної культури, а, звідси, стратегічним завданням (поряд із багатьма іншими) у контексті сучасних викликів і загроз національній безпеці та обороні.

Сучасний погляд на співвіднесення децентралізації державної влади та самоврядування територіальних громад, у тому числі й насамперед з огля-

ду на виклики російсько-української війни та воєнного стану, вказує на наявність ряду методологічних підходів щодо оцінювання стану реалізації та захисту прав людини, демократії та визначення ступеня децентралізації влади на предмет їхньої кореляції між собою.

Екстраполяція зазначених проблем і викликів на реалії розвинених країн і країн, що розвиваються, передусім з огляду на національну безпеку та, в умовах російсько-української війни – виклики воєнного стану, дає змогу зробити висновок, що однієї децентралізації влади, тим більше у країнах, що розвиваються, недостатньо для забезпечення демократичних принципів врядування як у центрі, так і на місцях. Мають відбутись системні зміни в інформаційній, правозахисній і правоохоронній, економічній, фінансовій, транспортній та інфраструктурній сферах, сферах освіти й охорони здоров'я тощо.

Попри організаційні та функціональні плюси децентралізації, колосальне значення децентралізаційних реформ і процесів, їх не слід абсолютизувати (принаймні вважати панацеєю від усіх проблем), насамперед у світлі сучасних викликів національній безпеці і обороні, свідченням чого є як загрози зовнішнього характеру, передусім пов'язані із російсько-українською війною, особливо повномасштабною збройною агресією з боку путінської Росії, так і внутрішні проблеми у сфері інформаційних, фінансово-економічних, етнопатриотичних, мовних, конфесійних відносин тощо.

Водночас слід мати на увазі й те, що децентралізація виступає не лише як процес механічного перерозподілу функцій, повноважень людей або речей від центрального управління на рівень територіальних громад, а й один з найважливіших інструментів та чинників побудови демократичної соціально-правової державності, здатної ефективно та динамічно здійснювати свої завдання та функції, у тому числі в умовах воєнного стану.

*За редакцією
координатора актуальної теми*

*“МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ”*,

*доктора юридичних наук, професора,
заслуженого діяча науки і техніки України,
провідного наукового співробітника відділу
конституційного права та місцевого самоврядування
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
ОЛЕКСАНДРА БАТАНОВА*